Felhasznált irodalom

BÖGLI, H.: Studien zu den Koloniegründungen Caesars. Basel 1966.

BROUGHTON, T. R. S.: Municipal Institutions in Roman Spain. *Cah. Hist. Mond.* 9 (1965) 126–142.

CABALLOS RUFINO, A. (ed.): El nuevo bronce de Osuna y la política colonizadora romana. Sevilla 2006.

CRAWFORD, M. H. (ed.): Roman Statutes. London 1996.

DESSAU, H: Zu den spanischen Stadtrechten. *Wiener Studien* 24 (1902) 240–247.

FREDERIKSEN, M. W.: The Republican Municipal Laws: Errors and Drafts. *Journal of Roman Studies* 55 (1965) 183–198.

FÖLDI A. – HAMZA G.: A római jog története és institúciói. Budapest 1996.

GIOVANNINI, A.: Die Tabula Heracleensis: Neue Interpretationen und Perspektiven. Teil I.: Die frumentationes. *Chiron* 34 (2004) 187–204.

LANGHAMMER, W: Die rechtliche und soziale Stellung der Magistratus Municipales und der Decuriones. Wiesbaden 1973.

MUELLER, M. E.: The Date of the *TABULA HERACLEENSIS. The Classical Journal* 60 (1964–1965) 256–258.

NÉMETH GY. (szerk.): Római történeti kézikönyv. Budapest 2001.

ÜRÖGDI GY.: A publicanusok. *Antik Tanulmányok* 15 (1968) 101–109.

TABULA HERACLEENSIS
(Janzsó Miklós)

BEVEZETÉS[1]

A törvényszöveg egy bronztáblán maradt ránk, amelyet két darabban találtak meg. A tábla 1,84 m magas, 0,38 m széles, 4 mm vastag, a betűk 6 mm nagyságúak és fehér festékkel voltak kifestve. A tábla alsó részét (76–163. sorok) 1732 februárjában találták a mai D'Ucio környékén, a Salandrella (Cavone) folyó mellett. A felső rész (1–75. sorok) származási helye és megtalálásának időpontja bizonytalan. Találtak egy második táblát is 1732 márciusában, amelynek méretei megegyeznek az első tábláéval. A táblák többször cseréltek gazdát és a különböző tulajdonosok után végül a nápolyi király birtokába kerültek, napjainkban mindkét táblát a Nápolyi Nemzeti Múzeumban őrzik. A táblák *recto* oldalán egy görög felirat olvasható, amely a Kr. e. 4. század végére datálható. A szöveg az *Athénének* és *Dionysosnak* szentelt föld[2] *Heraclea* város által történő igazgatásával foglalkozik. A latin szöveg csak az első tábla *verso* oldalán található és biztosak lehetünk abban, hogy ez a szöveg vége, hiszen az utolsó sortól a tábla aljáig terjedő fél méteres szakaszon nem található írás. A szöveg eleje valószínűleg egy másik táblára vagy táblákra volt írva. Az elveszett táblák méretéről csak feltételezhetjük, hogy hasonlóak azokhoz, amelyek a birtokunkban vannak. Mivel a fennmaradt szöveg igen eltérő témákat tárgyal, nem tudunk a hiányzó szöveg tartalmára következtetni, legfeljebb csak azt lehet rekonstruálni, hogy mi volt közvetlenül a megmaradt szöveg előtt.

A fennmaradt szöveget tartalma szerint öt részre oszthatjuk, amelyek közül az első kettő összefügg egymással, de a második három között is vannak bizonyos tartalmi összefüggések. Ezek a részek a következők:

1. A *professiók*[3] (1–19. sorok):
   - 1–3. sorok: a *professiók* alapesete
   - 4–6. sorok: *professiók* gyámfiúk és gyámleányok esetében

---

[1] A bevezető megírásához CRAWFORD, M. H. (ed.): Roman Statutes, London 1996 című munkájának a *Tabula Heracleensis*ről szóló fejezetét (355–391.) használtam.

[2] Ez a terület a város és az Aciris folyó között található.

[3] *Professio* a. m. nyilatkozattétel, lásd lentebb.

- 7–9. és 10–12. sorok: *professiók* az illetékes *magistratus* hiányában
- 13–16. sorok: a *professiók* archiválása
- 17–19. sorok: a *professiók* és a gabonaosztás

2. Az utak karbantartása, az utak és a *loca publica* használata Rómában (20–82.sorok):
   - 20–31. sorok: az utak karbantartásának felügyelete az *aedilis*ek feladata
   - 32–49. sorok: az utak karbantartásának bérbeadása
   - 50–52. sorok: az utak karbantartásával megbízott *magistratus*ok és feladataik
   - 53–79. sorok: a római utakról szóló rendelkezések
   - 80–82. sorok: egyéb rendelkezések
3. A municipális tisztségviselőkre vonatkozó szabályozások (83–141. sorok):
   - 83–107. sorok: a hivatalviselés kizáró okai
   - 108–141. sorok: a *senatus*ba és a *decuriók* közé tartozás kizáró okai
4. A helyi *census*ok szabályozása *Italiá*ban (142–158. sorok)
5. A törvény kiegészítésére vonatkozó szabályozások (159–163. sorok)

Hamar feltűnik, hogy a szöveg, mind tartalmát, mind szerkezetét tekintve nem egységes. Amint azt látjuk, az első két rész rendelkezései kizárólag Rómára[4] vonatkoznak, míg a 83–158. sorok a *municipium*ok és más településtípusok[5] igazgatásával foglalkoznak. Mindezt azzal magyarázhatjuk, hogy a szöveg különböző részeinek megszövegezéséhez különböző forrásokat, feltehetően korábbi törvényeket használtak fel, ezáltal a szöveg terminológiája sem egységes. Bár a Rómára vonatkozó részek egy *municipium*ra vagy egyéb településre *mutatis mutandis* ugyanúgy vonatkozhattak, az adaptálás nem teljes, hiszen néhány részlet (pl. Vesta-szüzek, *triumphus*) csak Rómára vonatkozhat.

---

[4] L. pl. 62–67. sorok: „Ez a törvény nem tartalmaz semmi olyat, ami meggátolná, hogy azok a szekerek napközben járhassanak a városban, amelyekkel bizonyos napokon a **Vesta-szüzeknek**, a *rex sacrorum*nak, a *flamen*eknek közlekedni szükséges a városban a római nép állami szertartásainak céljából; vagy amely szekereket diadalmenet okából azon a napon, amelyen valaki *triumphus*t fog tartani, vezetni szükséges; vagy amely szekereket az állami játékok céljából, amelyek **Róma <városában>** vagy **Róma városának egy római mérföldes körzetében** lesznek, vezetni szükséges; vagy amelyeket a cirkuszi játékokon a díszfelvonulás miatt vezetni szükséges."

[5] L. pl. 83–84. sorok: „Bárki, aki a római polgárok ***municipium*aiban, *coloniá*iban, *praefectura*iban, *forum*ain és *conciliabulum*ain** *duumvir*ként vagy *quattuorvir*ként vagy más néven fog hivatalt viselni és hatalmat kapni..."

A korábbi kutatásban felmerült, hogy a szöveg egységesnek tekinthető, és a caesari *Lex Iulia Municipalis*nak felel meg.[6] Bár a szövegnek valóban vannak caesari elemei, a *Tabula Heracleensis* és a *Lex Iulia Municipalis* megfeleltetésének az újabb szakirodalomban egyre kevesebb híve van.

Az egységesség hiánya mellett számos problémát vet fel a *professiók*ról szóló rész, hiszen csak a *professiók* technikai lebonyolításának leírása maradt ránk, a *professiók* pontos mibenlétéé nem, és ezt a kérdést még nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. Nem tudjuk ugyanis, hogy a *professio* milyen célt szolgált, vagyoni és/vagy polgárjogi jellegű nyilatkozat volt-e, és milyen kapcsolatban áll a gabonaosztással. A kérdés bonyolultságát jól jelzi Dirksen konjektúrája, amely alapján a szöveg éppen az ellenkezőjét jelentené a hagyományozódott változatnak (17–18.sorok): „azoknak, akinek a neve ... az archívumban és az *album*ban <nem> szerepel, ne adjon gabonát..."[7] Legújabban Adalberto Giovannini foglalkozott a kérdéssel, aki szintén a *professiók* és a gabonaosztás közti kapcsolatra mutat rá, összekapcsolva ezeket a caesari reformokkal.[8]

Ahogy a szöveg tartalmi szempontból nem egységes, úgy a datálás tekintetében sem az. Nem lehet a törvényt teljes bizonyossággal egy adott évre datálni, bár voltak kísérletek erre vonatkozóan is.[9] A datálás vizsgálatakor a legjobbnak látszik a szöveg részeit elválasztva kezelni, ez alapján azt mondhatjuk, hogy szöveg minden eleme Caesar-kori a mai formájában, a *Tabula Heracleensis* végleges megalkotásának legvalószínűbb időpontjának valóban Kr. e. 45 tűnik.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a *Tabula Heracleensis* keltezési és értelmezési nehézségei ellenére az egyik legfontosabb dokumentumunk a köztársaságkori Róma – különösen municipális – törvényhozására vonatkozóan.

---

[6] Például a következő felirat alapján: CIL V. 2864 = ILS 5406 (Patavium): „*M. Iunius Silanus quattuorvir aediliciae potestatis e lege Iulia municipali...*" (M. Iunius Silanus a *iuliusi* városi törvény alapján *aedilisi* hatalommal rendelkező *quattuorvir* ...).

[7] „*... nei quo<oi> eorum quorum nomina ... in tabula in albo proposita <non> erunt, frumentum dato...*"

[8] GIOVANNINI, A.: Die Tabula Heracleensis: Neue Interpretationen und Perspektiven. Teil I.: Die frumentationes. *Chiron* 34 (2004) 187–204.

[9] Lásd pl. Martin Mueller tanulmányát, amely nyelvészeti érvek alapján Kr. e. 45/44-re teszi a *Tabula Heracleensis* keletkezési dátumát, MUELLER, M. E.: The Date of the *TABULA HERACLEENSIS. The Classical Journal* 60 (1964–1965) 256–258.

FORDÍTÁS

Akinek a *consul* előtt e törvény alapján nyilatkozatot[10] *(profiterei)* kell tenni, ha ő, amikor neki nyilatkozatot kell tenni, nem lesz Rómában, akkor az, aki az ő ügyeit intézi, minden olyan dologról, amelyről annak, akinek az ügyeit intézi, ha Rómában lenne, e törvény alapján nyilatkozatot kellene tenni, ugyanúgy és ugyanazokon a napokon a *consul* előtt tegyen nyilatkozatot.

4 Akinek a *consul* előtt e törvény alapján nyilatkozatot kell tenni, ha ő gyámfiú vagy gyámleány, akkor az, aki ennek a gyámfiúnak vagy gyámleánynak a *tutor*a[11] lesz, ugyanúgy, ugyanazokról a dolgokról, és ugyanazokon a napokon tegyen nyilatkozatot a *consul* előtt, ahogyan és amely napokon neki (az érintett gyámfiúnak vagy gyámleánynak) kellene nyilatkozatot tenni, ha nem lenne gyámfiú vagy gyámleány.

7 Ha a *consul*, aki előtt e törvény alapján nyilatkozatot kell tenni, nincs Rómában, akkor ő, akinek nyilatkozatot kell tenni, arról, amiről neki nyilatkozatot kell tenni, a *praetor urbanus*nál,[12] vagy ha ő sem lesz Rómában, annál a *praetor*nál, aki az idegenek közt szolgáltat igazságot,[13] tegyen nyilatkozatot, úgy, ahogyan a *consul* előtt kellene e törvény alapján nyilatkozatot tennie, ha Rómában lenne.

10 Ha ezek közül a *consul*ok és *praetor*ok közül, akik előtt e törvény alapján nyilatkozatot kell tenni, egyik sincs Rómában, akkor ő, akinek nyilatkozatot kell tenni, arról, amiről neki nyilatkozatot kell tenni, a néptribunusnál tegyen nyilatkozatot, úgy, ahogyan a *consul*nál, a *praetor urbanus*nál, vagy annál a *praetor*nál, aki az idegenek között szolgáltat igazságot, kellene nyilatkozatot tenni, ha ezek Rómában lennének.

13 Amiről bárkinek e törvény alapján nyilatkozatot kell tenni, azt ő, aki előtt ez a nyilatkozattétel lesz, valamint annak a nevét, aki a nyilatkozatot teszi, és

---

[10] A *professió*k értelmezési nehézségeiről l. a Bevezetést.

[11] A *tutor* a. m. gyám, aki csak római polgárjoggal rendelkező, 25 év feletti férfi (kiv. katonák) lehetett, nőknek nem volt engedélyezve, mert a gyámság férfiúi feladat volt *(munus masculorum, munus virile)*. Kr. u. 390-től anyák és nagyanyák is lehettek saját fiaik és unokáik *tutor*ai, ha ünnepélyesen megfogadták, hogy nem mennek többször férjhez és özvegyek maradnak és más legitim gyám nincsen. A gyám feladata elsősorban a vagyonkezelés volt.

[12] A *praetor urbanus* tisztségét Kr. e. 367-ben hozták létre. Feladatuk a városi rend fenntartása, illetve ezen belül a polgári és büntetőjogi ügyekben való bíráskodás volt. Távollétében helyettesíthette a *consul*t.

[13] A *praetor peregrinus* tisztséget Kr. e. 242-ben állították fel, aki a külföldiekkel kapcsolatos peres ügyeket felügyelte.

mindazt, amiről a nyilatkozatot teszi, és azt, hogy mely napon tette ezt a nyilatkozatot, írassa be a közös archívumba,[14] és ugyanezen dolgoknak, amelyeket így az archívumba beírtak, az *album*ba[15] való felírásáról is gondoskodjon, és ezt az *album*ot a *forum*on, amikor a népnek gabonát osztanak, ott, ahol a népnek gabonát osztanak, minden nap, a nap nagyobb részében tartsa kifüggesztve olyan helyen, hogy a földről (nézve) megfelelően el lehessen olvasni.

17 Bárki, aki a népnek gabonát fog osztani, vagy az osztásról gondoskodni fog, az azoknak, akiknek a neve e törvény alapján a *consul*nál, a *praetor*nál vagy a néptribunusnál az archívumban és az *album*ban szerepel,[16] ne adjon gabonát és ne parancsolja még, hogy adjanak, és ne is hagyja, hogy adjanak. Ha bárki ezekkel szemben nekik gabonát ad, az egy véka búza után 50.000 *sestertius*t fizessen a népnek büntetésként, és arról a pénzről, aki akarja, annak keresethez való joga legyen.

20 Amely utak Róma városában, vagy Róma városának egy római mérföldes körzetében vannak és amelyek mentén végig (*continente*) laknak, azok közül az utak közül akinek az épülete (háza) előtt lesz valamelyik, azt az utat a (háztulajdonos) annak az *aedilis*nek a felügyelete alatt tartsa karban, akinek a város azon részének (felügyelete) jutott e törvény alapján; ez az *aedilis* gondoskodjon róla, hogy akiknek az épülete előtt lesznek azok az utak, azok mindannyian azt az utat, amelyet kinek-kinek e törvény alapján karban kell tartania, az ő (ti. az *aedilis*) felügyelete alatt (*arbitratu*) tartsák karban, nehogy azon a helyen megálljon a víz, és így a nép kevésbé megfelelően használhassa azt az utat.

24 Az *aedilis curulis*ek[17] és az *aedilis plebis*ek,[18] akik most vannak, <a törvény kibocsátása után öt napon belül>, és akik ezen törvény után megválasztatnak és ebbe a hivatalba be lesznek iktatva, ők a beiktatásukat megelőző öt napon

---

[14] A *tabulae publicae*t a helyi közigazgatásban használták és részben ezeken őrizték a *magistratus*ok hivatali tevékenységének feljegyzéseit. A *magistratus* hivatali idejének lejárta után ezeket átvitték a kincstárba *(aerarium populi Romani)*.

[15] Az *album* egy fehérre festett tábla, ami közterületen volt kitéve minden ember számára hozzáférhetően, és a *magistratus*ok közleményei voltak ráírva.

[16] Dirksen konjektúrájáról lásd a bevezetőt.

[17] Az *aedilis curulis*ek tisztsége Kr. e. 367 körül jött létre, a *comitia tributa* (*tribus*onként összehívott népgyűlés) választotta őket, nem csak a *plebeius*ok közül, funkciói az *aedilis plebis* funkcióihoz volt hasonló.

[18] Az *aedilis plebis*ek eredetileg a *plebeius*ok azon képviselői voltak, akiknek Kr. e. 493-tól a gondjára, adminisztrációjára bízták a *plebs* kultuszhelyeit (pl. *Ceres*-szentély az Aventinuson). Ez a templommal kapcsolatban egyfajta jogszolgáltatás alapja lett, majd felügyelték a szomszédos piacot is. A *plebs* népgyűlése választotta őket a *plebeius*ok közül.

belül, amikor erre a hivatalra lesznek jelölve, egyezzenek meg egymás között, és sorsolják ki, hogy a város egyes részeiben melyikük gondoskodjon a Róma városában és Róma városának egy római mérföldes körzetén belül található közutak helyreállításáról és lekövezéséről, és (melyiküknek) legyen gondja ezekre. Azokon a helyeken, amelyek abban a részben lesznek, amely rész e törvény alapján az egyes *aedilis*eknek jut, ugyanaz az *aedilis* gondoskodjon az utak felújításáról és karbantartásáról, ahogy az e törvény alapján szükséges és szükséges lesz.

29 Amely út egy szentély és magánház, illetve középület vagy közterület és magánház között van vagy lesz, annak az útnak az egyik felének a karbantartását adja bérbe az az *aedilis*, akinek a város azon része jutott, amely részben az a szentély vagy középület vagy közterület lesz.

32 Mindenkinek a saját háza előtt levő közutat e törvény alapján karban kell tartani. Ha valaki azt az utat nem tartja karban annak az *aedilis*nek a felügyelete alatt, akinek a felügyelete alatt kell, akkor annak az útnak a karbantartását az az *aedilis*, akinek a felügyelete alatt karban kell tartani, adja bérbe. Ez az *aedilis*, nem kevesebb, mint tíz nappal azelőtt, hogy bérbe adná, a *forum*on a *tribunal*ja[19] előtt tartsa kiírva, hogy melyik út karbantartását és mely napon adja majd bérbe, és hogy kiknek a háza előtt van az az út. Azoknak, akiknek a háza előtt lesz ez az út, vagy a *procurator*aiknak[20] az ő házukban jelentse, hogy azt az utat bérbe adja, és hogy mely napon fogja bérbe adni. Ezt a bérbeadást pedig nyilvánosan folytassa le (ti. az *aedilis*) a *forum*on a *quaestor urbanus*[21] segítségével, vagy annak a segítségével, aki a kincstár élén áll. A *quaestor urbanus* vagy az, aki a kincstár élén áll, gondoskodjon arról, hogy amennyi pénzért azt az utat (az *aedilis*) bérbe adta, akkora összeggel – részarányosan az épület előtt található út hosszával és szélességével – írja be azt, vagy azokat, akiknek a háza előtt az út van, a nyilvános adóslistára. A *quaestor* ezt az összeget rosszindulatú csalás nélkül fizettesse ki azzal vagy azokkal (akiknek a háza előtt az út van), annak a javára, aki az út karbantartását bérbe vette. Ha az, akinek fizetnie kell, ezt a pénzt az azt követő harminc napon belül, hogy saját maga vagy *procurator*a megtudta, hogy fizetni kell, annak, akinek ezzel az összeggel tartozik, nem fizeti ki és nem tesz eleget kötelességének, akkor azt a

---

[19] *Tribunal*nak nevezzük a különböző *magistratus*ok szabadtéren található emelvényét, ahol a *magistratus*ok *pro tribunali* döntöttek bizonyos kérdésekben (javak birtoklása, jogokba való visszaállítás, gyámkijelölés, adoptálás, rabszolgák felszabadítása).

[20] *Procurator est qui aliena negotia mandatu domini administrat.* (Ulp. Dig. 3.3.1.) – Azt a személyt nevezzük *procurator*nak, aki más ügyeit intézi a tulajdonos megbízásából.

[21] A *quaestor urbanus* hasonló feladatot látott el Rómában, mint a *quaestor aerarii*, vagyis a kincstár és a pénzügyek felügyeletét látták el.

pénzösszeget köteles kifizetni, amivel tartozik és még annak a felét annak, akinek tartozik, és ebben az ügyben az, aki elé ez az ügy kerül, úgy nevezzen ki bírót és adjon keresetet, ahogyan kölcsönzött pénzösszeg ügyében kell bírót kinevezni és keresetet adni.

46 Annak az útnak a karbantartását, amelynek karbantartását bérbe kell adni, az az *aedilis*, akinek ezt az utat karbantartásra bérbe kell adni, a *quaestor urbanus* segítségével, vagy annak a segítségével, aki a kincstár élén áll, adja bérbe úgy, hogy aki annak az útnak a karbantartását bérbe veszi, annak a felügyelete alatt tartsa karban az utat, aki azon út karbantartásának a bérbeadásáról gondoskodott. Amennyi pénzért az út karbantartása bérbe lett adva, annyit adjon a *quaestor urbanus*, vagy az, aki a kincstár élén áll annak a bérbevevőnek, akinek a bérleti szerződés[22] alapján adnia kell, vagy az ő örökösének.

50 Semmi olyanról nem rendelkezik e törvény, ami meggátolná azt, hogy az *aedilis*ek, a városban levő utak tisztántartásával megbízott *quattuorvir*ek, a város egy római mérföldes körzetében levő utak tisztántartásával megbízott *duumvir*ek, bárkik is lesznek, a közutak tisztántartásáról gondoskodjanak és erre meglegyen a hatalmuk, ahogyan a törvények, a néphatározatok és a *senatus consultum*ok alapján szükséges és szükséges lesz.

53 Akinek a háza előtti <köz>területen gyalogút lesz, ő azt a gyalogutat az előtt a ház előtt végig lekövezni köteles ép, egymáshoz szorosan illeszkedő kövekkel annak az *aedilis*nek a felügyelete alatt, akinek a feladata abban a városrészben az utakról való gondoskodás.

56 Azokon az utakon Róma városában, amelyek azokon a helyeken belül vannak, lesznek, ahol folyamatosan laknak, a következő január elseje után ne vezessen senki szekeret napközben, napkelte után vagy a nap tizedik órája[23] előtt, kivéve a halhatatlan istenek szentélyeinek megépítése céljából, vagy ha közmunkák miatt valamit odavinni vagy elszállítani szükséges, vagy pedig amit a városból vagy azokról a helyekről, amelyek államilag lebontásra ítéltettek, államilag elszállítani szükséges, és ezen okok miatt a szekereket e törvény alapján meghatározott emberek, meghatározott okokból vezethetik.

62 Ez a törvény nem tartalmaz semmi olyat, ami meggátolná, hogy azok a szekerek napközben járhassanak a városban, amelyekkel bizonyos napokon a Vesta-szüzeknek, a *rex sacrorum*nak[24], a *flamen*eknek[25] közlekedni szükséges a

---

[22] A *lex locationis* a bérletnél a bérlő magatartását megszabó bérbeadói előírás.

[23] A rómaiak a nappalt 12 részre osztották és napkeltétől számították. Ha a nap hat óra körül kelt, akkor a nap tizedik órája körülbelül délután négy órát jelentett.

[24] A *rex sacrorum* római pap, aki a hagyomány szerint a köztársaság idején a korábbi király vallási feladatait látta el. A *rex sacrorum*nak *patricius*nak kellett lennie, s életfogytig tagja volt a *pontifex*ek *collegium*ának a *pontifex maximus*nak való aláren-

városban a római nép állami szertartásainak céljából; vagy amely szekereket diadalmenet okából azon a napon, amelyen valaki *triumphus*t fog tartani, vezetni szükséges; vagy amely szekereket az állami játékok céljából, amelyek Róma <városában> vagy Róma városának egy római mérföldes körzetében lesznek, vezetni szükséges; vagy amelyeket a cirkuszi játékokon a díszfelvonulás miatt vezetni szükséges.

66 Ez a törvény nem tartalmaz semmi olyat, ami meggátolná, hogy azok a szekerek, amelyeket éjjel vezetnek a városba, üresen vagy a szemét kihordása céljából napfelkelte után, a nap tizedik órájáig Róma városában és Róma egy római mérföldes körzetében legyenek ökrökkel vagy egyéb igásállatokkal.

68 Amely közterületek vagy nyilvános oszlopcsarnokok Róma városában vagy Róma városának egy római mérföldes körzetében vannak vagy lesznek, és amely helyeknek és amely oszlopcsarnokoknak a felügyelete a törvények alapján az *aedilis*eknek illetve azoknak a hivatalnokoknak a feladata, akik a római (és Róma egy római mérföldes körzetében lévő) utak és közterületek tisztán tartásáért felelnek, azokon a helyeken vagy azokban az oszlopcsarnokokban senki se építsen fel vagy be semmit, és ne foglalja el azokat a helyeket vagy oszlopcsarnokokat, e területek közül egyet se kerítsen vagy zárjon el senki, hogy ezáltal ne tudja a nép azokat a helyeket és oszlopcsarnokokat használni, és ezek ne álljanak nyitva számára (ti. a nép számára), hacsak a törvények, néphatározatok vagy *senatus consultum*ok alapján ez neki megengedett és engedélyezett.

73 Ez a törvény nem tartalmaz semmi olyat, ami meggátolná, hogy (a bérbevevő személyek) azokat a helyeket – amely helyekről a bérleti szerződés, amelyet a *censor* vagy más *magistratus* kötött az állami bevételek *(vectigal)*[26] és közmunkák *(ultro tributum)*[27] használatáról és felügyeletéről, biztosította, hogy azok, akik e helyek használatát vagy felügyeletét megszerezték, használják vagy felügyeljék – használják úgy, ahogyan közülük ki-ki a bérleti szerződés alapján ezeket a helyeket használhatja.

---

deltségben. A kései köztársaság idején minden hónap kezdetén és meghatározott napokon mutatott be áldozatokat.

[25] Római papok, akik egy-egy isten kultuszának szolgálatát látták el.

[26] A *vectigal* általános elnevezése mindenfajta állami jövedelemnek. Ilyenek például a különböző bérletek: az *ager publicus*, legelők, erdők, sóbányák, tavak és folyók stb. használatáért időszakosan fizetett bérleti díjak és mindenféle adófajta, vámok, amelyeket az adóbérlők (*publicanus*ok, róluk bővebben l. ÜRÖGDI GY.: A publicanusok. *Antik Tanulmányok* 15 (1968) 101–109.) gyűjtötték be, akár természetben, akár pénzben fizették ki.

[27] Az *ultro tributa* állami közmunkákat jelöl (pl. építkezések), amellyel államilag bízták meg azt a vállalkozót, aki a legalacsonyabb árért vállalta el a munkát.

77 Ez a törvény nem tartalmaz semmi olyat, ami meggátolná, hogy bárki, aki ünnepi játékokat fog rendezni Róma <városában> vagy Róma városának egy római mérföldes körzetében, ezen ünnepi játékok miatt színpadot, faemelvényt és minden mást, amire ezeknél a játékoknál szükség lesz, a közterületen felállíthasson azokon a napokon, amikor a játékokat rendezni fogja, és a közterületet használhassa.

80 Ez a törvény nem tartalmaz semmi olyat, ami meggátolná, hogy azok az írnokok, akik a *magistratus*ok rendelkezésére fognak állni, használhassák a közterületeket ott, ahol azoknak, akiknek közülük ki-ki a rendelkezésére áll, joguk lesz (a közterületet használni).

82 Ez a törvény nem tartalmaz semmi olyat, ami meggátolná, hogy az állami rabszolgák használhassák azokat a helyeket, amely helyeket számukra a *censor* osztott ki lakóhely és használat céljából.

***[28]

83 Bárki, aki a római polgárok *municipium*aiban,[29] *coloniá*iban,[30] *praefecturá*iban,[31] *forum*ain[32] és *conciliabulum*ain[33] *duumvir*ként vagy *quattuorvir*ként

---

[28] A 83. sorral kezdődnek a különböző településtípusok *magistratus*airól szóló passzusok, amelyek tematikájukban teljesen eltérnek az eddig tárgyaltaktól.

[29] A *municipium* a. m. város. A *municipium*ok megtarthatták a területük feletti önkormányzat jogát. Ennek megfelelően saját *magistratus*aik (pl. *duoviri, aediles*) és tanácsuk (*ordo decurionum*) volt, saját *comitiá*jukon önálló törvényeket hoztak. A *municipium*ok nagy része később megszerezte a teljes polgárjogot és *colonia* rangjára emelkedett.

[30] A *colonia*, a *municipium*hoz hasonlóan, teljes autonómiával rendelkező római polgárközösséget jelölt. A *municipium*hoz képest az volt a különbség, hogy a *colonia* a római polgárközösségből kibocsátott, és az *ager Romanus*on, Róma városától távol telepített, nagyjából római mintára megszervezett kisközösséget jelentette, melynek tagjai részbeni önállóvá válásuk ellenére továbbra is részei maradtak a nagyobb egésznek, a teljes római polgárközösségnek, s az alapításkor létrehozott helyi önkormányzat mellett a Róma városi állami intézmények számukra egyfajta szoros felettes hatóságot jelentettek. Mellettük léteztek latin *coloniák* is. Később a római *coloniák* átvették a latin *coloniák* szerepét és szervezetét, a *municipium*okhoz hasonló *magistratus*okkal és tanácscsal *(ordo decurionum)* illetve *comitiá*val rendelkeztek.

[31] Olyan alacsonyabb jogállású római település, amely saját alkotmánnyal rendelkezett, saját maga által választott *magistratusai*, helyi *senatus*a volt és az *ordo decurionum* is megtalálható volt ezeken a településeken. Csak a szavazati jog *(ius suffragii)* hiányzott. Az igazságszolgáltatást a római *praetor* helyettese, a *praefectus iure dicundo* látta el.

[32] A *forum* piactartás jogával ellátott település, amely a nagy utakhoz csatlakozott, de rendelkezett saját *aedes publicae*val, a közigazgatást a helyi *magistratus*ok és az *ordo decurionum* látta el, bíráskodási joggal nem rendelkezett. Később a birodalom vá-

vagy más néven fog hivatalt viselni és hatalmat kapni azoknak a szavazata alapján, akik ugyanannak a *municipium*nak, *coloniá*nak, *praefecturá*nak, *forum*nak vagy *conciliabulum*nak lakói: nehogy valaki közülük valakit ugyanabban a *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban, *forum*on és *conciliabulum*ban a *senatus*ba vagy az összeírt *decuriók* közé válasszon, nehogy a helyére pótlólag válasszon vagy hozzáválasszon, és ne gondoskodjon a felolvasásáról sem, csak meghaltnak, elítéltnek, vagy annak a helyére, aki bevallja, hogy ő ott nem lehet *senator*, sem összeírt *decurio*.

89 Bárki, aki 30 évesnél fiatalabb, a következő utáni január *kalendae*ja[34] után[35] ne pályázzon és ne viseljen *duumvir*i, *quattuorvir*i és semmilyen más hivatalt a *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban: kivéve ha 3 évet lovaskatonaként, vagy 6 évet gyalogoskatonaként szolgált *legió*ban – egy szolgálati évnek számít, ha valaki az év nagyobb részét leszolgálta a táborban vagy a *provinciá*ban, vagy ha két félévet, amelyet neki szolgálnia kellett, szolgált le, amennyiben neki azt a törvények vagy néphatározatok alapján kell így beszámítani; vagy ha neki mentessége lesz a katonai szolgálat alól törvények, néphatározatok alapján vagy szövetségi szerződés alapján, amiért nem kell, hogy akarata ellen szolgáljon; és senki, aki közülük *praeco*,[36] *dissignator*[37] vagy temetési vállalkozó[38] tisztjét fogja betölteni, és amíg valamelyiket ezek közül csinálni fogja, addig a *municipium*ban, *coloniá*ban és *praefecturá*ban ne pályázzon, és ne viseljen *duumvir*i, *quattuorvir*i és semmilyen más hivatalt, ne válasszák meg ott *senator*nak, sem pedig összeírt *decurió*nak, és véleményt se nyilvánítson. Ha bárki közülük a fentiekkel ellentétesen cselekszik, az 50.000 *sestertius*t fizessen a népnek büntetésként, és arról a pénzről, aki akarja, annak keresethez való joga legyen.

98 Bárki, aki a *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban a következő július *kalendae*ja után népgyűlést *(comitia)* fog tartani a *duumvir*ek, *quattuorvir*ek vagy más hivatalnokok választása vagy pótlólagos választása céljából, az sen-

---

rosiasodásával a *forum*ok *municipium*okká vagy *coloniá*kká váltak.

[33] A *conciliabulum* szinte a *forum* szinonimájaként érthető, ugyanazokkal a jogokkal rendelkezett.

[34] A *kalendae* a hónap első napja.

[35] E rendelkezésnek az a célja, hogy a már megválasztott, tehát a következő január elsején hivatalba lépőkkel még ne legyen gond, ha esetleg valaki közülük nem felelne meg e feltételeknek, de utána már nem is lehet megválasztani, sem hivatalba léptetni azokat, akiket ez a rendelkezés kizár.

[36] A. m. kikiáltó.

[37] A. m. temetési vállalkozó vagy gladiátorjátékok szervezője.

[38] Az itt felsorolt három foglalkozás becstelennek számított.

kit, aki 30 évesnél fiatalabb, ne hirdessen ki, és ne is parancsolja meg hogy kihirdessék, hogy ő *duumviri*, *quattuorviri* vagy egyéb tisztséget nyert; kivéve ha 3 évet lovaskatonaként, vagy 6 évet gyalogoskatonaként szolgált *legió*ban – egy szolgálati évnek számít, ha valaki az év nagyobb részét leszolgálta a táborban vagy a *provincia*ban, vagy ha két félévet, amelyet neki szolgálnia kellett, szolgált le, amennyiben neki azt a törvények vagy néphatározatok alapján kell így beszámítani; vagy ha neki mentessége lesz a katonai szolgálat alól törvények, néphatározatok alapján vagy szövetségi szerződés alapján, amiért nem kell, hogy akarata ellen szolgáljon; és senkit, aki közülük *praeco*, *dissignator* vagy temetési vállalkozó tisztjét fogja betölteni, és amíg valamelyiket ezek közül csinálni fogja, addig ne hirdessen ki (ti. a tisztségviselő) és ne is parancsolja meg hogy kihirdessék, hogy ő *duumviri*, *quattuorviri* vagy egyéb tisztséget nyert, ne válassza be a *senatus*ba vagy az összeírt *decuriók* közé, ne válassza be őt pótlólag vagy kiegészítésül, ne kérje ki a véleményét és ne engedje meg, hogy véleményt mondjon vagy szavazzon szándékos és rosszindulatú csalással. Aki ezzel szemben cselekszik, az 50.000 *sestertius*t fizessen a népnek büntetésként, és arról a pénzről, aki akarja, annak keresethez való joga legyen.

108 Amilyen *municipium*ai, *coloniái*, *praefecturái*, *forum*ai és *conciliabulum*ai vannak vagy lesznek a római polgároknak, nehogy ezek közül (ti. a települések közül) valamely *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban, *forum*on vagy *conciliabulum*ban a *senatus*ba vagy az összeírt *decuriók* közé tartozzon, és véleményt nyilvánítson és szavazzon ott, abban rendben az, aki saját kezűleg elkövetett lopás vádjával lett vagy lesz elítélve; vagy akit zálogadási, társasági kereseti, gyámsági, megbízási vagy *iniuria*[39] miatti perben vagy rosszindulatú csalás miatt lett vagy lesz elítélve; vagy aki a *Lex Laetoria*[40] miatt lett vagy lesz elítélve azért, mert az ellen a törvény ellen cselekedett; vagy aki elszegődik abból a célból, hogy gladiátorként harcoljon; vagy aki a per *in iure*[41] sza-

---

[39] Jogtalan cselekedet, törvénytelenség. Általánosságban minden olyan cselekedet *iniuria*, amely *non iure* (nem jogszerűen) és a törvény ellen történt. Továbbá *iniuria* minden olyan egyéni bűncselekmény, amely ellen csak a jogaiban és (vagy) javaiban megsértett ember tehetett feljelentést.

[40] A *Lex (P)Laetoria de minoribus* Kr. e. 192/1-ben hozott törvény a 25 éven aluli fiatalok *(minores)* védelmében, akiket valamilyen ügylet folytán becsaptak.

[41] A római jogban a pereskedés két szakaszból állt: az első az *in iure* szakasz, a második pedig az *apud iudicem* szakasz. Az *in iure* szakaszban a jogvita személyi és tárgyi feltételeit tisztázták az igazságszolgáltatást gyakorló *magistratus* előtt, hogy ti. kik a felek, mi a per tárgya.

kaszában hamisan esküszik vagy fog esküdni, vagy *bona copiára*[42] esküdött vagy fog esküdni; vagy aki kezeseivel és hitelezőivel tudatta vagy tudatni fogja, hogy a teljes összeget nem tudja kifizetni, vagy megegyezett velük, vagy meg fog egyezni, hogy nem tudja a teljes összeget kifizetni; vagy aki helyett (valaki más) fizette ki és térítette meg a tartozást; vagy akinek a javait, annak az *edictum*a alapján, aki az igazságszolgáltatás élén állt vagy fog állni – kivéve ha akkor gyámolt volt, vagy az állam érdekében volt távol, és nem rosszindulatú csalással intézte, hogy akkor az állam érdekében távol legyen – elárverezték; vagy aki Rómában büntetőperben lett vagy lesz elítélve, éppen ezért neki *Italiá*ban tartózkodni nem megengedett és jogaiban nem lett vagy lesz teljesen visszaállítva;[43] vagy aki abban a *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban, *forum*on vagy *conciliabulum*ban, ahol lakik, büntetőperben lett vagy lesz elítélve; vagy akit azért ítéltek el, mert hamis vád vagy *praevaricatio*[44] miatt pereskedett; vagy aki becstelenség miatt a hadseregben elvesztette a rangját vagy el fogja veszteni; vagy akinek az *imperator* megparancsolta vagy meg fogja parancsolni, hogy becstelenség vádja miatt hagyja el a hadsereget; vagy aki római polgár fejének átadása miatt pénzt vagy másféle jutalmat kapott vagy fog kapni; vagy aki a testével keresi vagy fogja keresni a jövedelmét; vagy aki vívómesterséget vagy színészmesterséget űzött vagy fog űzni; vagy aki kerítői mesterséget űzött vagy fog űzni. Aki ezekkel szemben a *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban, *forum*on vagy *conciliabulum*ban a *senatus*ban, az összeírt *decuriók* között lesz vagy véleményt fog mondani, az 50.000 *sestertius*t fizessen a népnek büntetésként, és arról a pénzről, aki akarja, annak keresethez való joga legyen.

126 Akinek e törvény alapján a *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban, *forum*on vagy *conciliabulum*ban nem lesz megengedve, hogy *senator* vagy

---

[42] A *bonam copiam iurare* egy eléggé homályos jogi kifejezés, ami a *Lex Poetilia Papiriá*val kapcsolatban jelenik meg, és az adós esküjével kapcsolható össze, nyilvánvalóan az ő pénzügyi helyzetére vonatkozóan, hogy nem tudja kifizetni az adósságát.

[43] Az *in integrum restitutio* olyan méltányosságon alapuló, csak kivételesen alkalmazható, kisegítő jogsegély volt, amely az előző állapot visszaállítását eredményezte. E jogsegélynek a sérelmet szenvedett fél kérelmére és csak akkor volt helye, ha más jogsegély lehetősége nem forgott fenn, továbbá ha e rendkívüli beavatkozást különösen nyomós ok indokolta, pl. az, hogy a 25. évét be nem töltött serdült (*minor*) az általa kötött szerződésből kifolyólag károsodott, vagy az, hogy valakit megtévesztéssel vettek rá illetve erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerítettek arra, hogy egy szerződést megkössön és teljesítsen.

[44] A *praevaricatio* a vádló és a vádlott közötti összejátszás, hogy később a vádlottat felmentsék. Hogyha a vádló bűnössége bebizonyosodott, akkor őt szigorúan megbüntették.

összeírt *decurio* legyen, illetve, hogy ebben a rendben véleményt nyilvánítson, annak az, aki abban a *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban, *forum*on vagy *conciliabulum*ban *senatus*t (*senatus*i gyűlést) vagy az összeírt *decuriók* gyűlését fogja tartani; ne parancsolja meg szándékos és rosszindulatú csalással, hogy a *senatus*ba, az összeírt *decuriók* közé menjen, és ott ne is kérje ki a véleményét, és ne is parancsolja meg, hogy véleményt mondjon szándékos és rosszindulatú csalással; és az se, aki ebben a *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban, *forum*on vagy *conciliabulum*ban azoknak (ti. a település lakosainak) a szavazata alapján a legnagyobb hatalmat fogja birtokolni, ne hagyja szándékos és rosszindulatú csalással, hogy az (ti. aki nem lehet *senator* vagy *decurio*) ott a *senatus*ba és az összeírt *decuriók* közé menjen és az ő soraikba tartozzon, és hogy ott véleményt mondjon, és senki se engedje, hogy a választásokon induljon, és ha mégis megválasztanák, ne hirdesse ki, hogy megválasztották; és az se, akinek ott hivatala vagy hatalma lesz, ne hagyja szándékos és rosszindulatú csalással, hogy a *senatus*szal és az összeírt *decuriók*kal ünnepi játékokat nézzen vagy állami lakomákon vegyen részt.

135 Akiknek e törvény alapján a *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban, *forum*on vagy *conciliabulum*ban nem lesz megengedve, hogy a *senatus*ba és az összeírt *decuriók* közé tartozzanak, azok közül senki a *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban, *forum*on vagy *conciliabulum*ban a *duumviri*, *quattuorviri* vagy bármi más olyan tisztségre, amely tisztségből ebbe a rendbe eljuthat, se pályázhasson és ilyen tisztséget ne is kapjon. Senki se ülhessen közülük a *senator*ok és az összeírt *decuriók* helyén az ünnepi játékokon, amikor gladiátorok harcolnak, és ne is nézhesse onnan; és ne vehessen részt állami lakomán. Az se, akit e törvény ellenére megválasztottak és kihirdettek, ott ne legyen se *duumvir*, se *quattuorvir*, és ne viselhessen hivatalt és ne legyen hatalma se. Aki ezzel szemben cselekszik, az 50.000 *sestertius*t fizessen a népnek büntetésként, és arról a pénzről, aki akarja, annak keresethez való joga legyen.

142 Amely *municipium*ai, *coloniái*, *praefecturái* vannak vagy lesznek a római polgároknak *Italiá*ban, aki azokban a *municipium*okban, *coloniá*kban, *praefecturá*kban a legfőbb hivatalt viseli vagy a legnagyobb hatalmat birtokolja akkor, amikor a *censor* vagy más hivatalnok Rómában *census*t végez, az azt követő hatvan napon belül, hogy megtudta, hogy Rómában *census* van, tartsa meg saját *municipium*ának, *coloniá*jának, illetve azon római polgároknak, akik abban a *praefecturá*ban lesznek, a *census*át; és tőlük, miután megesküdtek, vegye át a *nomen*jüket, *praenomen*jüket, atyjuk vagy *patronus*uk (nevét), *tribus*ukat, *cognomen*jüket, életkorukat, és a *census* azon szabályozásának megfelelő vagyonnyilatkozatukat, amely (szabályzatot) Rómában az tesz közzé, aki akkor a nép *census*át lefolytatja. Gondoskodjon róla, hogy mindezeket az adatokat

saját *municipium*ának jegyzőkönyvébe vezessék be. Ezeket a jegyzékeket *(libri) legatus*ok útján, akiket az összeírt *decuriók* nagy része választott és úgy határozott, hogy őket küldik, küldje azokhoz, akik Rómában a *census*t végzik, akkor, amikor a *census*t végzik. Gondoskodjon arról, hogy azok a *legatus*ok ott legyenek és adják oda a saját *municipium*uknak, *coloniá*juknak és *praefecturá*juknak a jegyzékeit legkésőbb a római *census* végétől visszafelé számított hatvanadik napig. Az a *censor*, vagy ha másik *magistratus* végzi a *census*t (akkor ő), a következő öt napon belül, amikor annak a *municipium*nak, *coloniá*nak, *praefecturá*nak *legatus*ai megérkeznek és átadják a *census* jegyzékeit, azokat vegye át rosszindulatú csalás nélkül; azokból a jegyzékekből, ami bennük foglaltatik, azt vezesse át a jegyzőkönyvekbe, és gondoskodjon róla, hogy ezeket a jegyzőkönyveket ugyanazon a helyen helyezzék el, ahol a többi jegyzőkönyv lesz, amelyekben a nép *census*a lesz.

157 Ez a törvény nem tartalmaz semmi olyat, ami meggátolná, hogy annak a *census*át a *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban végezzék e törvény alapján, akinek több *municipium*ban, *coloniá*ban, *praefecturá*ban van lakóhelye, és Rómában lesz összeírva

159 Akinek törvény vagy néphatározat alapján meg van engedve vagy meg volt engedve, hogy a *municipium fundanum*ban[45] annak a *municipium*nak a törvényeit adja a polgárok számára, ha ő valamit e törvény kibocsátását követő évben, amikor a nép e törvényt megszavazza, azokhoz a törvényekhez hozzáadott, azokat a törvényeket megváltoztatta, kijavította, akkor (ez a kiegészítés) ugyanúgy kötelezze a népet, ahogy köteleznie kellene akkor, ha azok a dolgok általa akkor lettek volna a törvényekhez hozzáadva, megváltoztatva, kijavítva, amikor először adott törvényeket a *municipium* polgárai számára törvény és néphatározat alapján; senki ne kövessen el *intercessió*t,[46] és ne is tegyen semmi olyat, hogy azáltal ezek ne legyenek érvényesek, vagy ne kötelezzék a *municipium fundanum* lakóit, vagy hogy ők ezeknek ne engedelmeskedjenek.

---

[45] A *municipium fundanum* kifejezést többféleképpen próbálták értelmezni, de a kutatás jelen állása szerint nem tudunk róla semmi pontosat. Lehettek olyan települések, amelyek egy vagy több római törvény alapján megkapták a *municipium*i státuszt; vagy azokat a településeket nevezték így, amelyeknek Caesar adott latin jogot *Siciliá*ban és *Hispaniá*ban; vagy azok a települések, amelyekben római polgárjoggal nem rendelkező emberek éltek.

[46] Az *intercedere* (közbelép) igéből. A törvénykezésben egy magasabb rendű *magistratus* közbelépését (*vetó*ját) jelenti. Az *intercessio* joga elsőként a néptribunusokat illette meg.